

Podpora státního centralismu v reformní Číně

Wang Shaoguang – Hu Angang: The Chinese Economy in Crisis: State Capacity and Tax Reform. 1st ed. An East Gate Book, Studies on Contemporary China. Armonk: Sharpe, 2001, 285 stran, ISBN 0765607662.

Reformní proces, který probíhal od 80. let 20. století v některých zemích východního bloku, existoval souběžně také v Čínské lidové republice. Zatímco ekonomické a politické reformy Gorbačovova vedení přivodily rozpad sovětského impéria a odpadnutí jeho satelitů, čínský scénář vyústil do násilného potlačení prodemokratických demonstrací v roce 1989 a do následné vlny upevňování pozic totalitního režimu. Rok 1989, jenž se stal mediální událostí, byl na Západě vnímán jako zmařený pokus o demokratické reformy.

Zda je v Číně nastolení demokracie prvotní, či nikoli, je jedním z ústředních témat demonstující vzájemné neporozumění demokratického Západu (zejména USA) se soudobou neoautoritářskou Čínou. Pojem neoautoritářství se objevuje v souvislosti s ČLR od počátku 90. let až do současnosti, a to v souvislosti s ideologickou kampaní obhajující politický styl reform, které i po tragédii na náměstí Tchien-an-men v červnu 1989 a po následné vlně represí zůstaly prioritou.

Recenzované dílo je pro nečínské čtenáře poučné v mnoha ohledech. Především jde o práci, která snese měřítko odborné publikace vydané na Západě, nelze je proto předpojatě pokládat za výhradně ideologický materiál. Oba autoři získali své akademické hodnosti na západních prestižních univerzitách,¹ a proto je třeba jejich názory vidět nikoli jako „komunistické“ ve smyslu ideologické podpory komunistického režimu, ale především jako specificky čínské, byť jejich ideologické vyznění obhajující současný režim je evidentní. Zatímco typicky západní stanovisko předjímá demokratickou evoluci systému, který se odhodlal připustit fungování tržních mechanismů v ekonomice, čínský pohled prezentovaný oběma autory vychází z vědomí čínské historické zkušenosti. Ta přednostně poukazuje na problém stability společenského systému jako na odraz mocenského napětí mezi centrální vládou a regiony.

Ve spoluexistenci dostředivých a odstředivých sil autoři spatřují základní trend historie země, projevující se od doby sjednocení Číny po dvě tisíciletí trvající období střídání dynastií až do současnosti. Tendence centrální vlády k unifikaci a k centralizaci tak představuje základní charakteristiku čínské agrární společnosti. Dvě třetiny doby z uplynulých dvou tisíciletí se – jak dílo připomíná – dařilo udržet centralizovaný stát, polovinu ze zbylé jedné třetiny představuje období nepokojů a druhou polovinu pak období politické fragmentace země.² Je třeba připomenout, že historie 20. století od sklonku vlády mandžuské dynastie tuto cyklickou historickou tendenci čínského státu potvrzuje. Slábnoucí (historicky poslední) mandžuská dynastie Čching svou nepružnou vnitřní i zahraniční politikou dny svého konce přiblížila. V nadcházející republikánské éře (od roku 1912) se Čína již od roku 1916 rozpadala na regionální útvary ovládané místními vojenskými klikami, které byly vedeny svým ekonomickým a politickým egoismem. Z hlediska rozvoje státu jako celku je toto období tzv. vlády militaristů hodnoceno v Číně samé jako úpadek.³ V době Čínské republiky i za relativně stabilizovaného nankingského režimu (1928–1948) však úsilí o rozvoj moderního státu vedle anarchie regionů zbrzdila japonská imperiální agrese, která přerostla do otevřeného konfliktu v roce 1937. Čínská historiografie navíc považuje existenci smluvních přístavů a koncesí za porušení státní suverenity, a proto bývá celé období od poloviny 19. století až do roku 1949 v soudobé Číně obecně pokládáno za národní potupu, během níž byla Čína degradována na úroveň polokolonie.⁴

Vzhledem k tomu, že neustále se opakující ústřední tezí obou autorů je téma celistvosti státu, čtenáře by nemělo překvapit, že éru ČLR po roce 1949 hodnotí spíše pozitivně. Komunistický režim, nastolený vojenskou mocí, podle názoru autorů umožnil politickou unifikaci státu, a tím vytvořil podmínky pro centralizaci a industrializaci země. Sovětským svazem inspirovaný ekonomický systém centrálního plánování, jehož slabiny autoři připouštějí, v době prvních pětiletok přinesl nejen rychlé tempo růstu hrubého domácího produktu (dále jen HDP), ale současně i nárůst státních příjmů způsobem v předcházejících desetiletích nebývalým. Zatímco v době vlády kuomintangského režimu byla schopnost státu získávat své fiskální příjmy (*extracting capacity*) z řady historicky daných důvodů extrémně nízká, v roce 1931 např. tvořily jen 2 % HDP a až do roku 1949 nepřekročily 7 %, ⁵ za komunistického režimu se za dvacet let jeho existence podařilo tyto příjmy zvýšit až na úroveň 30 %. ⁶

Autoři poukazují na kdysi významnou pozici čínské ekonomiky, která v letech 1750 až 1800 patřila k nejsilnějším na světě. V té době produkce čínského zboží představovala jednu třetinu celkové globální produkce. Jaké byly příčiny rapidního úpadku v 19. století, zůstává ve studii bez podrobnějšího vysvětlení, nicméně jedním z důvodů propadu byla podle názoru autorů slabá centrální vláda mandžuské dynastie.

Hlavní pozornost díla je upřena na předěl, kterým je počátek reformní politiky Teng Siao-pchinga (Deng Xiaoping) v roce 1978 a na důsledky, způsobené tržní ekonomikou a uvolněním centrální kontroly. Studie přináší cenný popis stinných stránek čínského ekonomického zázraku, které západní hromadné sdělovací prostředky často vnímají přednostně, a to prostřednictvím vybraných makroekonomických ukazatelů. Autoři pojmenovávají hlavní slabiny čínského ekonomického modelu od počátku 80. do poloviny 90. let. Všimají si zejména rychlé proměny dříve (tj. v 50.–70. letech) příliš centralizovaného systému v systém rapidně decentralizovaný, jenž vedl k postupné redukci státních příjmů až na 14,2 % HDP. ⁷ Přitom upozorňují na to, že ani vyspělé státy Západu nerezignují na stabilizující roli státu, který přerozděluje finanční prostředky. Nacházejí pro to důkaz na příkladu Švédska, Francie, Německa, Spojených států, ale i např. Japonska. V Číně naopak ekonomická pozice ústřední vlády upadá, zatímco pozice lokálních vlád v provinciích během reformem značně sílí. Situaci slabnoucí vlády ČLR autoři srovnávají s podobným scénářem v bývalé Jugoslávii, kde ekonomické postavení vlády zaznamenalo srovnatelný vývoj a přispělo ke konečné dezintegraci státu.

V ČLR sice dochází k rychlému růstu HDP a ekonomické úrovni (HDP na jednoho obyvatele), k nárůstu podílu nezemědělské produkce a k posilování významu exportu na tvorbu HDP, přičemž se zároveň rodí dynamický privátní sektor atd., avšak příjmy státu od počátku reformem relativně klesají. Ohromný úbytek státních příjmů Číny, který se v 90. letech přiblížil k historickému minimu za existence komunistické vlády a který ochromuje schopnost státu realizovat účinnou makroekonomickou politiku, je způsoben řadou faktorů, které studie analyzuje. Všimá si přitom nejen množství neefektivních investic a alarmujícího rozsahu defraudací a daňových úniků, ale současně upozorňuje i na trvalý fiskální deficit centrální vlády. Podrobuje kritice nejednotný a chaotický daňový systém ČLR, jenž umožňuje rozdílné interpretace a plýtvání. Autoři poukazují na úskalí čínského daňového systému a srovnávají jej se situací ve vyspělých zemích, včetně rozdílů v daňových únicích. Studie přináší konkrétní kritiku a rozbor překomplikovaného daňového systému ČLR. ⁸ Na zásadní otázku, proč např. v anglosaských zemích či v zemích severní Evropy jsou ekonomické subjekty i jednotlivci ochotni platit daně, však neodpovídá.

Práce vyznívá v podstatě již od úvodní kapitoly jako rozhodná obhajoba technokratického řešení, pro něž je nezbytností silný autoritativní stát. Státní moc je podle názoru autorů dána přednostně svou schopností získávat kontrolu nad finančními toky. Vzhledem k tomu, že jde o dílo jak často citované zahraničními autory, tak i vyzdvihované v samotné ČLR, lze soudit, že reprezentuje podstatné rysy současného čínského ekonomického i politického myšlení. To se v daném díle jeví jako konzistentní a realistické.

Recenzovaná kniha je rozdělena do dvou částí, zabývajících se nejprve tématem úpadku ekonomické moci státu (část 1 – *Decline of State Capacity*) a posléze návrhy na reformu daňového systému ČLR (část 2 – *Tax Reform*). Četba tohoto díla působí sugestivně, neboť od úvodu až do konce se stále znovu opakují základní teze o nezbytnosti ekonomické moci centra ve vztahu k regionální a místní úrovni. I když je význam role centrální vlády v tak komplikované a přelidněné zemi, jakou současná Čína je, zcela neoddiskutovatelný, současně může v nečínském čtenáři vzbuzovat dojem mýtizace autoritativního státu. „Zabetonování“ moci vlády jedné strany spíše zakonzervovává existující byrokratický systém, který se může před snahami autoritářských reformátorů dostatečně obrnit. Současná Čína má dostatečně silný stát na to, aby uvěznil uživatele Internetu za „nedovolené“ úkony, avšak nikoli na to, aby byl schopen vynutit si placení daní (v USA se původci takového přestupku mohou ocitnout ve vězení) a např. garantoval elementární osobní bezpečnost daňových úředníků. Jak se tržní ekonomika v zemích, kde vládne zákon, liší od těch, kde moc stojí nad zákonem, je otázka nad rámec recenzovaného díla.

Kniha přispívá k bližší představě o realitách soudobé čínské společnosti a státu, kterému autoři doporučují v rámci reorganizace daňového systému zavedení individuálních daňových příznání a progresivních daňových sazeb, vyžadování plateb daní a uvalení odpovídajících sankcí, zrušení bujícího systému mimorozpočtových kapitálových fondů, zavedení jednotného systému sociálního zabezpečení, zahrnujícího povinné a jednotné odvody pojistného atd. Odhalují tak bezděčně paradox, který spočívá v tom, že totalitní komunistický (postkomunistický) systém v Číně není schopen zvládnout ani výše naznačené elementární administrativní úkony, jejichž zajištění se ve vyspělých neautoritářských zemích pokládá za naprostou samozřejmost. Realita čínského reformního období – jak se zdá – překonává veškeré představy. Doporučení autorů vytvořit odpovídající legislativní a institucionální rámec pro pokračující reformní proces v ČLR dává tušit blízkost s legistickou tradicí čínského filozofického myšlení, stavícího oproti humanistickému konfucianství na tvrdém vynucování zákona jako na instrumentu moci.⁹ Vzhledem k oblibě recenzovaného díla v ČLR lze soudit, že marxisticko-leninsko-maoistická dogmata se již v ČLR stávají opotřebovanými.

Rudolf Fürst

¹ Wang Shaoguang (v české fonetické transkripci Wang Šao-kuang) získal doktorát na Cornell University, působil na Yale University v hodnosti Assistant Professor of Political Science, v době vydání díla byl profesorem politologie na University of Hong Kong. Hu Angang (Chu An-kang), člen Čínské akademie věd, získal doktorát v ČLR, absolvoval postdoktorandské studium na Yale University.

² Viz Shaoguang, Wang – Angang, Hu: *The Chinese Economy in Crisis: State Capacity and Tax Reform*. 1st ed. An East Gate Book, Studies on Contemporary China. Armonk: Sharpe, 2001, s. 185.

³ Přijmout bez výhrad takovéto hodnocení historického vývoje Číny v době dezintegrace státu po roce 1916 by však vyvolalo řadu otázek, jež jsou nad rámec této recenze. Jen jako příklad uvedme vznik zárodků moderní občanské společnosti v enklávách smluvních přístavů, trvající kulturní a akademické kontakty se západní tradicí, relativní svobodu projevu atd. K obecné historii Číny či období vlády militaristů a období Čínské republiky viz např. Fairbank, John K.: *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Viz též Vohra, Ranbir: *China's Path to Modernization, A Historical Review from 1800 to Present*. Englewood Cliff, Prentice-Hall, USA, 1987.

⁴ Tématem přítomnosti cizinců v Číně, soudobou interpretací tohoto jevu z pohledu čínského nacionalismu a polemikou některých západních autorů se zabývá následující recenzní esej: Fürst, Rudolf: *Oživení čínského nacionalismu v 90. letech*. Mezinárodní vztahy, rok 2000, číslo 4, s. 103–116.

⁵ Viz Shaoguang, Wang – Angang, Hu: cit. dílo, s. 41.

⁶ Viz tamtéž, s. 9. V roce 1978 tvořily fiskální příjmy státu 31,2 %.

⁷ Viz tamtéž, s. 51. Autory uváděná prognóza trendu směrem k pokračujícímu úbytku se potvrzuje jako správná. Viz např. Lee, Pak K.: *Into a Trap of Strengthening State Capacity: China's Tax Assignment Reform*. *China Quarterly*, No. 164, December 2000.

⁸ Analýza daňového systému ČLR zachycuje období do první poloviny 90. let.

⁹ Viz např. Král, Oldřich – Střeček, Jaroslav: *Úvod do čínské filosofie*. Praha: UK, 1971. Viz též Bondy, Egon: *Čínská filosofie*. Praha: Vokno, 1993.